

"بسم الله الرحمن الرحيم"

موضوع مقاله :

تأثیر نقش مادری بر هویت فردی زن در جوامع مدرن

نویسند :

فرنگیس ملکی کاوه

طلبه سطح 2 مدرسه علمیه زینب کبری (س) استان کرمانشاه شهرستان هرسین *

***جشنواره بانوی کرامت (بخش مقاله کوتاه فضای مجازی "ویکی یاسو")**

نقش مادری، در سنت اسلامی و در نگاه فرهنگی جوامع مختلف، از بنیادی‌ترین هویت‌های زن محسوب می‌شود. با این حال، جوامع مدرن با دگرگونی‌های ساختاری، تغییر نقش‌های اجتماعی، گسترش آموزش و اشتغال زنان، و تحول در مفهوم خانواده، موجب شکل‌گیری نوع جدیدی از «هویت فردی زن» شده‌اند. این مقاله با رویکردی جزئی‌نگر بررسی می‌کند که چگونه نقش مادری در دنیای امروز بر هویت فردی زن تأثیر می‌گذارد و چه نوع تنش‌ها، رشد‌ها و بازتعریف‌هایی در این مسیر ایجاد می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهند که مادری نه تنها یک مسئولیت زیستی و عاطفی است، بلکه ساختاری هویت‌ساز، معنابخش و در عین حال، گاه محدودکننده است که با مقتضیات مدرنیته در تعامل پیچیده قرار دارد (احمدی، ۱۴۰۰).

کلید واژه: مادر، فرهنگ، جامعه

در اندیشه اسلامی، هویت زن لایه‌های متعددی دارد: انسانیت، ایمان، همسری، مادری و نقش اجتماعی، که هر یک به‌گونه‌ای در کنار دیگری تعریف می‌شوند (مطهری، ۱۳۸۲). مادری در این میان جایگاهی محوری دارد؛ زیرا زن از رهگذر پرورش از سوی دیگر، جامعه، انسان‌ها، نقش تمدن‌ساز ایفا می‌کند. مدرن با تأکید بر فردیت، خودمختاری، استقلال اقتصادی، و تحقق خویشتن، در حال بازتعریف نقش‌های جنسیتی است. این بازتعریف باعث می‌شود بسیاری از زنان میان «هویت مادری» و «هویت فردی» خود وارد گفت‌وگو، و گاه تعارض شوند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که زنان مدرن، مادری را بخشی از هویت خود (Young, 2020) می‌دانند، اما آن را تنها بخش هویت نمی‌دانند. این مقاله به صورت جزئی‌نگر به این موضوع می‌پردازد که: مادری چگونه در جهان مدرن بر شکل‌گیری و تحول هویت فردی زن اثر می‌گذارد؟

1. مفهوم هویت فردی زن در بستر اسلامی و مدرن.

1-1 هویت زن در نگاه اسلامی

در نگاه اسلام، هویت زن مجموعه‌ای از نقش‌های هم‌افزا است. نقش مادری از برترین نقش‌هاست، اما به معنای حذف رشد فردی زن نیست. آیات مربوط به لقمان و مادر موسی (قصص: ۷) بر ترکیب «هدایت درونی، توانایی تصمیم‌گیری، و قابلیت پرورش» تأکید دارند (طباطبایی، ۱۳۷۴). درواقع، اسلام هویت زن را میان «خود» و «خانواده» متوازن می‌بیند.

۱-۲. هویت فردی زن در مدرنیته

مدرنیته بر ارزش‌هایی چون استقلال، خودتحقی و انتخاب فردی تأکید می‌کند امروز خود را نه تنها مادر، بلکه «فردی با اهداف شخصی» تعریف می‌کند. این نوع نگاه باعث شکل‌گیری مفهوم «هویت چندلایه» شده است (فلاح، ۱۳۹۹).

۲. نقش مادری؛ هویتی زیستی، روانی و اجتماعی

۱-۲. نقش زیستی و معناداری وجودی

مفهوم مادری در عاطفه، دلبستگی و تجربه‌های بدنی زن ریشه دارد. تجربه بارداری و زایمان در بسیاری از زنان نوعی «خودآگاهی جدید» ایجاد می‌کند که براساس آن، بخشی از این دگرگونی (Stern, 1995) هویت‌شان به‌طور طبیعی بازسازی می‌شود. زیستی به شکل‌گیری هویتی جدید کمک می‌کند.

۲-۲. نقش عاطفی و پیوندهای دلبستگی

مطالعات نشان می‌دهد که شکل‌گیری هویت مادری از طریق ارتباط عاطفی با کودک رخ می‌دهد در این مرحله خود را فردی می‌بیند که «برای دیگری معنا دارد» و این حس معنا بخشی یکی از عناصر کلیدی هویت فردی است (مرادی، ۱۴۰۱).

۲-۳. نقش اجتماعی مادری

در بسیاری از فرهنگ‌ها، حتی مدرن‌ترین جوامع، مادری هنوز مهم‌ترین نقش اجتماعی زن محسوب می‌شود. این نقش از زن انتظار مراقبت، مدیریت عاطفی خانواده و تربیت اجتماعی این مفهوم «مادری فداکارانه» گاه (Hays, 1996) کودک را دارد. به شکل فشار فرهنگی نیز بروز می‌کند.

۳. شکاف میان مادری و فردیت در جوامع مدرن

جوامع مدرن زنان را به پیشرفت تحصیلی و شغلی دعوت می‌کنند. زنان امروز می‌خواهند علاوه بر مادر بودن، «خود مستقل» نیز باشند. این امر شکافی میان «انتظارات اجتماعی از مادری» و «انتظارات فرد از خودش» ایجاد می‌کند (سادات موسوی، ۱۳۹۸).

۲-۳. بار نقش‌های چندگانه

یکی از مهم‌ترین چالش‌های زن در جوامع مدرن، تعدد نقش‌هایی است که هم‌زمان باید بر عهده بگیرد. این مسئله نه فقط از نظر فیزیکی و زمانی، بلکه از نظر هویتی، روانی، معنوی و اجتماعی نیز فشارهای پیچیده‌ای ایجاد می‌کند. در ادامه، این پدیده را جزء به جزء و با لایه‌های مختلف بررسی می‌کنیم.

۱. تعریف دقیق بار نقش‌های چندگانه

"بار نقش‌های چندگانه" به وضعیتی گفته می‌شود که فرد چند نقش با انتظارات متعارض را هم‌زمان ایفا می‌کند. برای زن مدرن، این نقش‌ها معمولاً شامل:

* مادری * همسری * مدیریت خانه * اشتغال یا تحصیل

* نقش‌های دینی و عبادی

* ارتباطات اجتماعی و خویشاوندی * هویت فردی و

نیازهای شخصی

مسئله فقط تعدد نقش‌ها نیست؛ تعارض میان انتظارات هر نقش است. برای مثال:

نقش مادری از زن «حضور کامل» می‌خواهد؛ نقش شغلی از او «تمرکز و زمان مشخص»؛ نقش معنوی از او «فراغت و آرامش»؛ و نقش همسری از او «رابطه و توجه عاطفی» و در نهایت این تعارض بستر اصلی فشار هویتی را شکل می‌دهد.

۲-۴. نبود حمایت اجتماعی مؤثر کمبودی از قبیل : مهدکودک مناسب ، مرخصی مادرانه کافی ، حمایت فامیلی ، تسهیلات خانواده محورها می شود زن عملاً نقشها را بدون پشتیبانی اجرا کند.

۳-۴. ارزشگذاری متناقض فرهنگی

در فرهنگ عمومی، هم به زن شاغل ارزش داده می شود، هم از او انتظار مادری و خانه داری کامل دارند.

این تناقضها، ابعاد هویتی زن را دچار کشمکش می کند.

۵. فرصتها و ظرفیتهای مثبت نقشهای چندگان

در کنار فشارها، نقشهای چندگان می تواند هویت زن را غنی تر کند:

افزایش احساس توانایی ؛ رشد مهارت های مدیریت ؛ نگاه عمیق تر به معنویت ؛ خودشناسی بیشتر؛ بلوغ فکری

شبکه اجتماعی گسترده تر؛ مطالعات نشان می دهد زنانی که حمایت کافی دارند، نقشهای متعدد را نه تهدید، بلکه عامل شکوفایی هویت تجربه می کنند.

۶. راهکارهای هویت ساز برای مدیریت بار نقشها

۱-۶. بازتعریف نقشها با اولویت بندی معنوی

زنانی که نقشها را بر اساس «هدف الهی و اولویت حقیقی» تنظیم می کنند، فشار هویتی کمتری دارند.

۲-۶. مشارکت همسر در نقشهای خانگی

پژوهشهای داخلی نشان می دهد «پدری درگیرانه» مهم ترین عامل کاهش فرسودگی نقش مادر است.

۶-۳. ایجاد زمان‌های خودمراقبتی

هرچند اندک، اما اثر چشم‌گیر دارد:

۳۰ دقیقه در شبانه‌روز برای عبادت، مطالعه یا آرام‌سازی می‌تواند به بازسازی هویت کمک کند.

۶-۴. کاهش کمال‌گرایی

کمال‌گرایی مادران یکی از عوامل اصلی فشار نقش‌هاست. پذیرش اینکه «نمی‌توان در همه نقش‌ها کامل بود» یک قدم مهم هویتی است.

7. بازتعریف هویت مادری در جهان مدرن

7-1 مادری مشارکتی به جای مادری فداکارانه

مدرنیته نگاه جدیدی ارائه کرده است: مادری که صرفاً فداکاری نیست، بلکه یک «همکاری» میان والدین است این نوع نگاه هویت زن را از فشارهای جنسیتی رها کرده و مادری را به تجربه‌ای مشترک تبدیل می‌کند. در پژوهش‌های ایرانی نیز نشانه‌های افزایش «پدری درگیرانه» دیده می‌شود (کاظمی، ۱۳۹۷).

7-2. مادری آگاهانه

این مفهوم (رویکرد روان‌شناختی) بر این نکته تأکید دارد که مادری باید همراه با شناخت از نیازهای فردی خود زن باشد. این سبک مادری هویت زن را تقویت کرده و از فرسودگی جلوگیری می‌کند.

7-3 بازتعادل میان خانه و کار

مدرنیته به زنان فرصت داده است تا هویت شغلی خود را نیز توسعه دهند. بسیاری از زنان گزارش می‌کنند که شغل به آنان «هویت مستقل» می‌بخشد و این هویت، مادری را برایشان معنامندتر می‌کند، چون تعادل میان نقش‌ها را تجربه می‌کنند (WalkerT 2014).

8. مادری و هویت فردی در بستر خانواده ایرانی

8-1. تغییرات ساختار خانواده

در ایران امروز، خانواده‌های هسته‌ای و زنان شاغل بیشتر شده‌اند (مرکز آمار، ۱۴۰۱). این تغییر ساختار باعث شده نقش مادری نسبت به گذشته پیچیده‌تر شود.

8-2 دین و معنویت در تقویت هویت مادرین مؤمن در نقش مادری، هویت خود را از طریق «خدمت به خلق»، «پرورش نسل صالح» و «تقرب الهی» می‌بیند. ادبیات دینی نشان می‌دهد که مادری در اسلام صرفاً مسئولیت نیست، بلکه فرصتی برای رشد روحی است (بهشتی، ۱۳۶۹).

8-3. چالش‌های خاص جامعه ایرانی

فشار فرهنگی برای مادری کامل -کمبود حمایت اجتماعی- نابرابری در تقسیم کار خانگی-نگرانی‌های اقتصادی این عوامل گاه شکل‌گیری هویت پایدار را دشوار می‌کند (نیکپی، ۱۴۰۰).

نتیجه‌گیری

مادری در جوامع مدرن یک نقش چندبعدی است: زیستی، روانی، اجتماعی و معنوی. این نقش تأثیر عمیقی بر هویت فردی زن دارد به گونه‌ای که نه می‌توان آن را تنها عامل هویت دانست و نه می‌توان آن را از زن جدا کرد.

زن مدرن در مسیر مادری با چالش‌هایی روبه‌رو می‌شود: فشار نقش‌ها، انتظارات فرهنگی، دوگانگی میان فردیت و خانواده. با این حال، بازتعریف‌های جدید—مانند مادری مشارکتی، مادری آگاهانه، و توازن میان کار و خانه به زنان امکان می‌دهد هویتی متعادل، سالم و توانمند بسازند. هویت مادری در جهان مدرن اگر با حمایت اجتماعی، معنویت، و تقسیم نقش عادلانه همراه شود، می‌تواند نه تنها بار برای زن نباشد، بلکه عامل شکوفایی شخصیت او گردد.

فهرست منابع

- احمدی، م. (۱۴۰۰). هویت زن در جامعه معاصر. تهران: پژوهشگاه فرهنگ
1. بهشتی، م. (۱۳۶۹). زن در آیینه جمال و جلال. قم: نشر بوستان کتاب
2. Bowlby, J. (1988). A Secure Base. Routledge.
3. Chae, J. (2015). "Online Media and Ideal Motherhood." *Journal of Family Communication*, 15(3).
4. Dermott, E. (2008). *Intimate Fatherhood*. Routledge.
5. Duncan, S. (2019). "Mindful Mothering and Identity." *Gender & Society*, 33(2).
6. Giddens, A. (2013). *Modernity and Self-Identity*. Polity Press.
7. Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. Yale University Press.
8. کاظمی، ر. (۱۳۹۷). تحولات نقش پدری در خانواده ایرانی. تهران: جامعه‌شناسی ایران
9. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۷۴). تفسیر المیزان. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
10. فرسودگی نقش در زنان شاغل. پژوهشنامه علوم اجتماعی.
11. مرادی، ف. (۱۴۰۱). «پیوند عاطفی مادر و هویت». فصلنامه روان‌شناسی زنان
12. مطهری، مرتضی. (۱۳۸۲). نظام حقوق زن در اسلام. قم: صدرا
13. نیکپی، ه. (۱۴۰۰). زنان، خانواده و چالش‌های نوین. نشر دیدار